

Występowanie *Nasturtium officinale* R. Br. w Gdańsku

Occurrence of *Nasturtium officinale* R. Br. in Gdańsk

MICHAŁ BULIŃSKI

M. Buliński, Katedra i Zakład Biologii i Botaniki Farmaceutycznej, Akademia Medyczna, Al. Gen. J. Hallera 107, 80-416 Gdańsk, e-mail: pharmbot@eniac.farmacja.amg.gda.pl

ABSTRACT: In Gdańsk Oliwa, *Nasturtium officinale* R. Br. has been noted for several years. The species is rare in Gdańsk region and threatened in Western Pomerania. It was reported from Gdańsk one time 130 years ago, from ballast squares. At present, at the beginning of 90ties, many specimens of the species have occurred in water tricklings at a shore of a pond soon after dredging. The plants have abundantly flowered and fruited. When waterside and ruderal vegetation had appeared, specimens of *N. officinale* extincted.

KEY WORDS: *Nasturtium officinale*, threatened species, Gdańsk

Wprowadzenie

Rukiew wodna jest gatunkiem kosmopolitycznym, znanym od starożytności jako roślina lecznicza i jadalna (np. Hegi bez daty, Broda, Mowszowicz 1985, Volák i in. 1987, Rumińska, Ożarowski 1990), uprawianym od średniowiecza (Valentine 1964, Rothmaler i in. 1988 i in.). W Polsce jest uznawana za gatunek rodzimy, nadwodny (hydrofit i helofit), jednak bardzo rzadki (Zarzycki 1984). Brak ścisłych danych o rozmieszczeniu tej rośliny tłumaczony jest częstym nieodróżnianiem jej od gatunków pokrewnych, a także myleniem z rzeżuchą gorzką *Cardamine amara* L. (Tacik 1985). Najczęściej podawana jest w kraju z północnej i zachodniej części niżu (Szafer i in. 1967, Mowszowicz 1985). Rutkowski (1998) jako rejon jej występowania wymienia jedynie zachodnią połowę kraju. Tacik (1985) sugeruje, że *Nasturtium officinale* s.str. obecne jest wyłącznie na południu Polski, a na Pomorzu są tylko stanowiska gatunków pokrewnych (*N. microphyllum* i *N. x sterile*). Na Pomorzu Zachodnim rukiew wodna została zaliczona do gatunków zagrożonych (Żukowski, Jackowiak 1995).

Celem niniejszej pracy było przedstawienie występowania w Gdańsku *N. officinale* – gatunku rosnącego tu przez kilka sezonów wegetacyjnych. Obserwacje tere-

nowe prowadzono w latach 1991–1995, ponownie kontrolując stanowisko w latach 1999 i 2000. Materiał zielnikowy złożono w zielniku GDMA.

Krótką charakterystyka gatunku

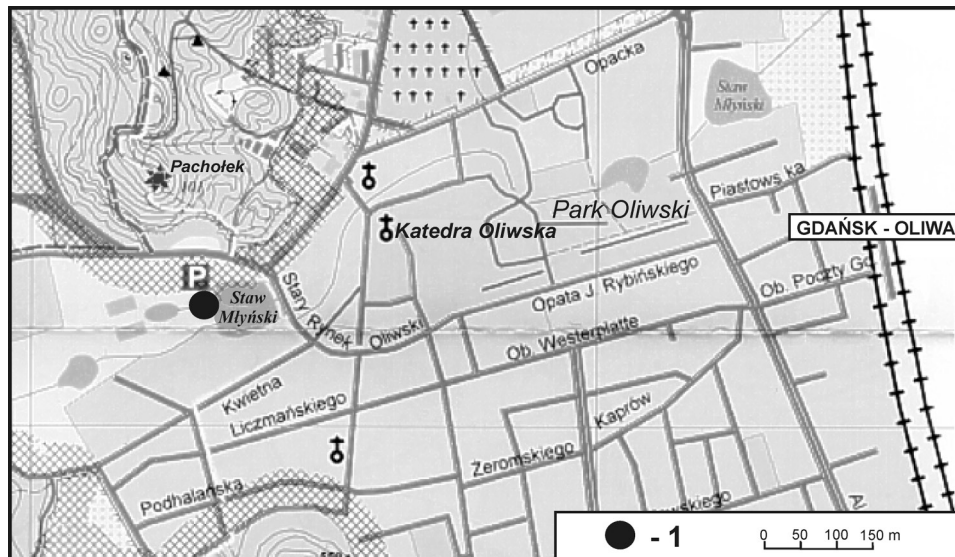
Rukiew wodna jest byliną mającą łodygę dętą, wzniesioną lub częściowo pokładającą się, często wielokrotnie rozgałęzioną. Liście ma pierzastosieczne, lirowate, mięsiste, o szczytowym listku większym od pozostałych. Roślina posiada charakterystyczny ostry zapach. Płatki kwiatów są białe, zwykle z fioletowym żyłkowaniem, łuszczyny zaś wydłużone, około 15 mm długości, często lekko zgięte. Nasiona ustawione w dwóch regularnych rzędach mają powierzchnię urzeźbioną w niezbyt gęstą siatkę. Roślina ta, jak wiele gatunków wodnych i błotnych, cechuje się szerokim zakresem zmienności fenotypowej w zależności od zróżnicowania warunków siedliska (por. m.in. Valentine 1964, Tacik 1985, Rothmaler i in. 1988, Rutkowski 1998). Szczegóły budowy morfologicznej przedstawiają ryciny w „Atlasie flory polskiej...”, wykonane przez E. Skwirzyńską (Mądalski 1966).

Tacik (1985) zwraca uwagę na cechy budowy *Nasturtium officinale* pozwalające odróżnić ten gatunek od gatunku zbiorowego *Cardamine amara* L. s.l. Najlepszą cechą przy odróżnianiu są nasiona z dojrzałych łuszczyn – u rukwi z charakterystycznym urzeźbieniem. Przy braku nasion można oceniać barwę pylników, u rukwi – żółtawą, u rzeżuchy gorzkiej – fioletową, oraz owłosienie liści: u rukwi obecność włosków na osadce liścia, zaś u rzeżuchy orzęsienie krawędzi listków (por. Tacik 1985). Różnice w urzeźbieniu nasion oraz układzie nasion w łuszczynie są podstawowymi cechami budowy, pozwalającymi odróżnić *Nasturtium officinale* od *N. microphyllum* oraz mieszańca między tymi gatunkami – *N. x sterile* (por. Tacik 1985).

Rukiew wodna to roślina, która jako lecznicza, a zwłaszcza jadalna, jest uprawiana od starożytności po czasy współczesne (Mowszowicz 1985), z czym może się wiązać okresowe dziczenie. W naszym kraju brak jest bezpośrednich informacji o uprawie rukwi, jak również jej ewentualnym dziczeniu (por. Tacik 1985), czego nie można jednak wykluczyć.

Charakterystyka stanowiska

W Gdańsku-Oliwie, u wylotu Doliny Radości, nad stawem niegdyś młyńskim, utworzonym na Potoku Oliwskim, poniżej wzgórza Pacholek (ryc. 1), stwierdzono na początku lat dziewięćdziesiątych występowanie *N. officinale*. Okazy tego gatunku pojawiły się przy zachodnim brzegu stawu, na długości około 60 m, nieopodal ujścia doń ciek. Rosły zarówno na mulistym dnie w płytkiej wówczas wodzie zbiornika, jak i licznie na niewysokiej skarpie brzegu ze źródłiskowymi wysiękami wody. Skarpa ta była pozbawiona innych roślin, gdyż została odsłonięta przez ba-

Ryc. 1. Położenie opisywanego stanowiska *Nasturtium officinale*
 Fig. 1. Position of the described locality of *Nasturtium officinale*

growing was performed during the renovation of the pond, before the appearance of the watercress. It is about 3 m high above the water level and is inclined at 30°, in a row of places having spring-like outcrops. The soil is weakly acidic (pH 6,0).

The watercress plants were mostly mature, with a height of about 0,5 m, and generally richly branched, abundantly flowering and fruiting. On average, several dozen specimens were observed, mainly near the waterfalls, and also in the shallow water of the pond in their vicinity. The plant occurred abundantly only for a few years, then it began to disappear. During the control conducted in the years 1999 and 2000, no individual specimens were found. The slope with the waterfalls is currently occupied by a dense, low-growing vegetation, in which both aquatic and ruderal species are present.

Uwagi końcowe

Watercress was previously observed in Gdańsk only once, more than 130 years ago on a ballast yard on Westerplatte (Klinngraeff sen. 1866 – cyt. za Abromeitem 1898–1940). From those times it was not recorded in the flora of the city (Schwarz 1967), nor from the Gdańsk port (Misiewicz 1976). Currently, the plant has appeared in a typical residential area, i.e. near the waterfalls of clean water and near the pond by the springs; however, it is recorded as an indicator of clean water (e.g. Rothmaler et al. 1988, Rumińska, Ożarowski 1990).

It seems that the sudden appearance of *N. officinale* in Gdańsk-Oliwa can be related to the earlier renovation of the pond. The cleaning of the bank,

na którym występują źródłiskowe wysięki, stworzyło wyjątkowo dogodne siedlisko dla tego gatunku. Brak jest jednak danych na temat pochodzenia diaspor tej rośliny, tak rzadkiej w północnej Polsce. Być może dostały się tu z dalekiego transportu. Mogły również pochodzić z ogrodów działkowych położonych nad Potokiem Oliwskim powyżej stawu, chociaż brak jest informacji, że ostatnio rukiew jest lub była uprawiana na działkach. Interesującą hipotezą, której nie można jednak zweryfikować, jest przypuszczenie, że diaspory pochodzą z roślin pojawiających się okresowo po dawnej uprawie w przyklasztornych ogrodach cystersów. Ogrody te znajdowały się w przeszłości właśnie w tym rejonie, a rukiew wodna, jako bardzo ceniona roślina lecznicza i często niegdyś uprawiana, prawdopodobnie była w nich hodowana.

Gatunkiem, który przypuszczalnie pozostał na tym terenie po dawnej uprawie w przyklasztornych ogrodach, jest *Allium scorodoprasum*, licznie występujący u podnóża wzgórza Pacholek (Buliński mat. niepubl.), jak również w Parku Oliwskim (por. Schwarz 1967).

*Praca zrealizowana
w ramach projektu badawczego finansowanego przez
Komitet Badań Naukowych (grant nr 0946/PO4/98/15).*

Summary

At the beginning of 90ties, in Gdańsk Oliwa on a pond on Oliwski stream, *Nasturtium officinale* had appeared. Specimens occupied water tricklings and the shore of the pond. They grew abundantly, flowered and fruited. That rare in Poland, valuable medicinal and edible species had been noted for several vegetation seasons. Its appearance could be connected with creation of suitable habitat after dredging the pond bed. However, the origin of *Nasturtium* diaspores is unknown. The species is absent now, probably because of changes in the habitat resulting from development of compact vegetation cover.

Literatura

- ABROMEIT J. 1898–1940. Flora von Ost- und Westpreussen. Berlin–Koenigsberg, ss. 1248.
BRODA B., MOWSZOWICZ J. 1985. Przewodnik do oznaczania roślin leczniczych, trujących i użytkowych. PZWŁ, Warszawa, ss. 894.
HEGI G. (bez daty). Illustrierte Flora von Mittel-Europa. 4.1, ss. 491. J.F. Lehmann's Verlag, München.
MĄDALSKI J. 1966. Atlas flory polskiej i ziem ościennych. 9,4.3, Cruciferae. Instytut Botaniki PAN, Warszawa-Wrocław.
MISIEWICZ J. 1976. Flora synantropijna i zbiorowiska ruderalne polskich portów morskich. WSP w Słupsku, Słupsk, ss. 321.

- ROTHMALER W., SCHUBERT R., VENT W. 1988. Exkursionsflora für die Gebiete der DDR und BRD. Band 4. Kritischer Band. Volk und Wissen Volkseigener Verlag, Berlin, ss. 812.
- RUMIŃSKA A., OŻAROWSKI A. (red.). 1990. Leksykon roślin leczniczych. PWRiL, Warszawa, ss. 566.
- RUTKOWSKI L. 1998. Klucz do oznaczania roślin naczyniowych Polski Niżowej. PWN, Warszawa, ss. 812.
- SCHWARZ Z. 1967. Badania nad florą synantropijną Gdańska i okolicy. – Acta Biol. Med. Soc. Sc. Gedan. 11: 363–494.
- SZAFER W., KULCZYŃSKI S., PAWŁOWSKI B. 1967. Rośliny polskie. PWN, Warszawa, ss. XXVIII + 1020.
- TACIK T. 1985. 15. *Nasturtium* R. Br., Rukiew. – W: Jasiewicz A. (red.). Flora Polski. Rośliny naczyniowe 4: 187–192, wyd. 2. PWN, Warszawa–Kraków.
- VALENTINE D.H. 1964. 40. *Nasturtium* R. Br. – W: Tutin T.G., Heywood V.H., Burges N.A., Valentine D.H., Walters S.M., Webb D.A. (red.). Flora Europaea 1: 284–285. University Press, Cambridge.
- VOLÁK J., STODOLA J., SEVERA F. 1987. Rośliny lecznicze. PWRiL, Warszawa, ss. 319.
- ZARZYCKI K. 1984. Ekologiczne liczby wskaźnikowe roślin naczyniowych Polski. Instytut Botaniki PAN, Kraków, ss. 45.
- ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. (red.). 1995. Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski. – Prace Zakładu Taksonomii Roślin UAM 3: 5–141. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.